

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI PSIXOLOGIYASIGA
INNOVATSION METODLARNING TA'SIRI**

Otaxonova Mashxuraxon Abdullajonovna

Andijon viloyati

Ulug'nor tumani maktabgacha va maktab

ta'limi bo'limiga qarashli 13-umumiy

o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda dars jarayonini tashkil etishda innovatsion metodlardan foydalanish va ularning o'quvchilar psixologiyasiga ta'siri haqida ba'zi fikrlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Innovatsion, metod, "Kamalak jilosi", "Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha".*

Psixologlar boshlang'ich maktab yoshini bola hayotidagi eng og'ir davrlardan biri deb hisoblashadi, chunki maktab uning hayotida bo'lgan barcha narsalarni almashtiradi:

-Ota-onalar o'rniga o'qituvchilar paydo bo'ladi, ular endi o'z talabasining injiqliklariga dosh berolmaydilar, bundan tashqari, unga yuklangan vazifalarning bajarilishini talab qiladilar;

- hovli yoki bolalar bog'chasidagi do'stlari oldiga umuman notanish bolalar, ular bilan har kuni shug'ullanish va muloqot qilish kerak;

- o'yinchoqlar kitoblar va daftarlarga, bo'sh vaqt esa - uy vazifalariga almashtiriladi.

Boshlang'ich maktab yoshining boshlanishi bolaning maktabga kirgan payti bilan belgilanadi. Maktab hayotining boshlang'ich davri o'rtacha 6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha (1-4-sinflar) yosh oralig'ini egallaydi. Bu davr jismoniy va ruhiy stressning kuchayishi, bolaning ijtimoiy chegaralarini kengaytirish va jamiyatda moslashish bilan bog'liq. Bola o'zini va qobiliyatini boshqacha baholaydi, yana bir

inqirozni boshdan kechiradi va mustaqil va mas'uliyatli shaxs bo'lishni o'rganadi. Boshlang'ich maktab yoshida bolalar rivojlanishning sezilarli zaxiralariga ega.

Boshlang'ich maktab yoshidagi rivojlanishning fiziologik xususiyatlari. Avvalo, miya va asab tizimining ishi yaxshilanadi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib, miya yarim korteksi allaqachon katta darajada yetuk bo'ladi. Biroq, aqliy faoliyatning murakkab shakllarini dasturlash, tartibga solish va nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan miyaning eng muhim, xususan, inson qismlari hali bu yoshdagi bolalarda shakllanishini tugatmagan (miyaning frontal qismlarining rivojlanishi faqat shu bilan tugaydi-12 yosh). Kichik maktab o'quvchilarining asab tizimi beqaror. Asab tizimining qo'zg'alishi va inhibisyonu uning past harakatchanligi bilan bog'liq. Asab qo'zg'alish va inhibisyon o'rtasidagi muvozanat rivojlanmagan. Demak, tez charchash, uzoq vaqt davomida monoton ishlarni bajara olmaslik, kichik yoshdagi o'quvchilar tezda chalg'ishadi, ular bir faoliyat turidan ikkinchisiga tezda o'tishni bilmaydilar. Harakatlardagi shoshqaloqlik, noaniqlik, noaniqlik ham qayd etilgan. Oyoq-qo'llarning, umurtqa pog'onasi va tos suyaklarining rivojlanishi va ossifikatsiyasi katta intensivlik bosqichida. Noqulay sharoitlarda bu jarayonlar katta anomaliyalar bilan davom etishi mumkin. Zararli ta'sirlar, ayniqsa, jismoniy ortiqcha yuk (masalan, uzoq vaqt yozish, charchagan jismoniy mehnat) bilan ta'sir qilishi mumkin. Dars paytida partada noto'g'ri o'tirish umurtqa pog'onasining egriligiga, cho'kib ketgan ko'krak qafasining shakllanishiga va hokazolarga olib kelishi mumkin. Bolalarning suyaklari va skelet mushaklarida organik moddalar va suv ko'p, ammo minerallar kam. Bu davrda sut tishlarining faol o'zgarishi sodir bo'ladi, yigirmaga yaqin sut tishlari, shu jumladan molarlar tushadi. Tayanch-harakat apparatining engil cho'zilishi bolaga aniq egiluvchanlikni ta'minlaydi, ammo suyaklarning normal joylashishini saqlab qolish uchun kuchli "mushak korsetini" yarata olmaydi. Natijada, skeletning deformatsiyasi, tananing va oyoq-qo'llarning assimetriyasining rivojlanishi, tekis oyoqlarning paydo bo'lishi mumkin. Bu bolalarning normal holatini tashkil qilish va jismoniy faoliyatdan foydalanishga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Tananing barcha a'zolari va to'qimalarida

sezilarli o'zgarishlar qayd etiladi, umurtqa pog'onasi shakllanishi davom etmoqda. Durumni shakllantirishga e'tibor berish ayniqsa muhimdir, chunki bola birinchi marta maktab anjomlari bilan og'ir portfelni olib yurishga majbur. Bolaning qo'lining motorli ko'nikmalari nomukammal, chunki barmoqlarning falanjlari suyak tizimi shakllanmagan. Kattalarning roli rivojlanishning ushbu muhim jihatlariga e'tibor berish va bolaning o'z sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishiga yordam berishdir. Neyropsixik faollikning jadal rivojlanishi, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining yuqori qo'zg'aluvchanligi, ularning harakatchanligi va tashqi ta'sirlarga o'tkir reaksiyasi tez charchash bilan birga keladi, bu ularning psixikasiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni, bir faoliyat turidan ikkinchisiga mohirona o'tishni talab qiladi. Boshlang'ich maktab yoshida turli bolalarda notekis psixofiziologik rivojlanish qayd etiladi. O'g'il bolalar va qizlarning rivojlanish sur'atlaridagi farqlar ham saqlanib qolmoqda: qizlar o'g'il bolalarni ortda qoldirishda davom etmoqda. Bunga ishora qilib, ba'zi olimlar, aslida, quyi sinflarda "turli yoshdagi bolalar bir partada o'tirishadi: o'rtacha, o'g'il bolalar qizlarga qaraganda bir yarim yoshga kichikroq bo'ladilar" degan xulosaga kelishadi. Yosh maktab o'quvchilarining muhim jismoniy xususiyati mushaklarning o'sishi, mushak massasining ko'payishi va mushaklar kuchining sezilarli darajada oshishi hisoblanadi. Mushaklar kuchining oshishi va motor apparatining umumiy rivojlanishi kichik yoshdagi o'quvchilarning katta harakatchanligini, ularning yugurish, sakrash, ko'tarilish istagi va uzoq vaqt davomida bir xil holatda qola olmasliklarini belgilaydi. 5-7 yoshdan 10-11 yoshgacha, oyoq-qo'llarining uzunligi tananing o'sish tezligidan oshib, tez o'sib boradi. Tana vaznining o'sishi tana uzunligining o'sish tezligidan orqada qoladi

Bugungi kunda boshlang'ich maktab o'quvchilari orasida "istisno sindromi" tobora rivojlanmoqda. Bola bu sinfda u o'qituvchilarning kayfiyatiga yoki tengdoshlarining do'stligiga erisha olmaydi, degan fikrlarni boshlaganida shakllanadi. Buning sababi nimada? Bu fikr maktabdagi mumkin bo'lmagan muvaffaqiyatsizlik (savolga noto'g'ri javob berilgan) yoki sinfdoshlar tomonidan masxara qilish natijasidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash anchayin

murakkab jarayon sanaladi. Dastlab o'quvchilarning xat savodi chiqarilsa, keyin mos ravishda turli fanlar o'rgatila boshlanadi. Bularning hammasi osonlik bilan kechmay, o'qituvchidan katta ma'suliyat, iqtidor va ilm ta'lab etadi. Qolaversa o'quvchilarni har bir darsga qiziqтира olish ham muhimdir. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'qituvchisi bugungi kun talablaridan kelib chiqib, o'quvchilarga saboq berishda turli innovatsion metodlarni bilishi va ularni o'z o'rnida tadbiiq etishi muhim hodisa sanaladi. O'z o'rnida qo'llanmagan metodlar kutilgan natija bermay, o'quvchilarning darsni o'zlashtirishlariga aks tasir etishi ham mumkin. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim jarayonida qo'llashimiz mumkin bo'lgan yuzlab metodlar mavjud. Ulardan tashqari o'qituvchining ijodkorligiga qarab yangicha metodlar ham yaratish mumkin. Quyida anashunday o'qituvchilar orasida keng ommalshgan innovatsion metodlarning ayrimlari haqida to'xtalib o'tamiz va ularni ijodiy boyitishga harakat qilamiz. Innovatsiya – ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishiab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'lash muvaffaqiyatga erishishga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir. Innovatsiyaning maqsadi - sarflangan mablag' yoki kuchdan eng yuqori natija olishdan iborat. Boshqa turli-tuman o'z-o'zidan paydo bo'ladigan yangiliklardan farqli o'laroq, innovatsiya boshqariluvchi va nazorat qilinuvchi o'zgarishlar mexanizmini tashkil etadi.

Ma'lumki, bugungi kunda dars jarayonida **“Aqliy hujum”**, **“Krassvord”**, **“Sinkveyn”**, **“Muzyorar”**, **“Keys stady”**, **“Insert”**, **“Venn diagrammasi”** va **“BBB”** texnologiyalaridan o'quv jarayonini tashkil qilishda foydalanilmoqda. Mazkur maqolada dars jarayonining samarasi va sifatini ta'minlashga xizmat qiluvchi yana bir nechta innovatsion metodlarni tavsiya qilamiz. **“Kamalak jilosi”** metodini boshlang'ich sinflar uchun qo'llash maqsadga muvofiqdir. Mazkur metoddan ona tili, matematika va o'qish darslarida ham foydalanish mumkin. Masalan: ona tili darslarida so'zlarni turkumlarga ajratishda qo'g'irchoq, mashina, kuldi, yig'ladi, sariq, katta, kichik, to'qqiz kabi so'zlarni turkumlarga ajratish va ot so'z turkumiga doir so'zlarni ko'k rangli chiziqqa joylashtirish, sifat so'z

turkumidagi soʻzlarni havo rang chiziqqa joylashtirish vazifasi beriladi. Matematika darsida sonlarni xona birliklariga ajratish davomida ushbu metodni qoʻllash mumkin. Yaʼni, kamalakning birinchi rangini bir xonali son deb oladigan boʻlsak, ikkinchi qatordagi rangi ikki xonali songa misol boʻla oladi. “Kamalak jilosi” metodi orqali bolalarda quyidagi bilim, koʻnikma, malakalar va sifatlar shakllanadi: - oʻquvchi ranglar orqali soʻzlarning qaysi turkum doirasiga kirishini eslab qoladi; - oʻquvchida tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlar paydo boʻladi, ularda atrofmuhit va tabiatga muhabbat, uni asrab-avaylash koʻnikmalari shakllanadi; - oʻquvchilarning dunyoqarashi va tasavvur doirasi kengayadi, diqqatni jamlash, fikrlash, zehnilik va topqirlik qobiliyatlari rivojlanadi. «Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha» metodi: Oʻquvchilar mantiqiy tafakkur yuritish koʻnikmalariga ega boʻlishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega.

Uni qoʻllashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- Oʻrganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish;
- hosil boʻlgan tizimdan mavzuga taalluqli boʻlgan toʻrtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli boʻlmagan bitta tushunchaning oʻrin olishiga erishish;
- oʻquvchilarga mavzuga taalluqli boʻlmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish;
- oʻquvchilarni oʻz harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida oʻquvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib oʻtishlari hamda ular oʻrtasidagi mantiqiy bogʻliqlikni asoslashlarini talab etish lozim). Mazkur metod oʻquvchilardan oʻrganilayotgan mavzu (yoki boʻlim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab etadi.

Metodni qoʻllashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

- oʻqituvchi oʻzaro teng nisbatda mavzuga (boʻlim, bob) oid va oid boʻlmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;
- oʻquvchilar mavzuga (boʻlim, bob) oid va oid boʻlmagan asosiy

tushunchalarni aniqlaydilar va daxldor bo'lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;

- o'quvchilar o'z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar.

Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o'quvchilar tomonidan mavzuning puxta o'zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin. 1-sinf darsligidagi «Oshxonalar jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va parrandalar» kabi mavzularini o'rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo'llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to'rtta va taalluqli bo'lmagan (ortiqcha) bitta so'z (tushuncha, fikr) beriladi. O'quvchilar ana shu so'zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Masalan, 1-sinf darsligidagi 1-mashqda berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo'llash mumkin. Yozuv ekranda ko'rsatiladi. O'quvchilar ortiqcha so'zni aniqlashadi. Uy hayvonlari: sigir, qo'y, toshbaqa, ot, it. So'ng bu so'zlar ishtirokida gap tuzish topshirig'i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi. Namuna: Ot - insonning eng ishonchli do'sti. O'quvchilar tomonidan tuzilgan gaplar asosida o'quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg'otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga o'rgatiladi. Yuqorida respublikamizda faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning ta'lim jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan innovatsion metodlari haqida qisqacha to'xtaldik. Ushbu metodlarni har qaysi boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z darslarida qo'llashi va o'zlari ham unga ijodiy yondashgan holda qo'shimchalar kiritishi mumkin. O'ylaymizki boshlang'ich sinflarda innovatsion metodlarni qo'llash orqali o'tiladigan darslar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini ortishiga va o'qituvchi uchun ham darsni yaxshi tashkil etishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nikolaevich, U. P., & XXX, S. A. (2022). Emotional Intelligence and its Adolescents Being an Exemplary. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 15, 139-145.
2. Raxima Mavlvanova, Nargiz Raxmankulova. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va intergatsiya. Toshkent. 2013.

3. N.M.Qo'chqorova. Boshlang'ich sinflarda innovatsion metodlarning ahamiyati. "Science and Education" Scientific Journal October 2020 / Volume 1 Issue 7
4. Yusupov, U., & Baxtiyorova, M. (2022). Ijtimoiy gender stereotiplar. Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar, 1(1), 452-455.
- 3.<https://kun.uz/uz/news/2019/11/27/boshlangich-sinfda-oqitishning-zamonaviy-texnologiyalaridan-foydalanish-usullari>.